
Tapio Lampinen (1995): *Uskonto ja politiikka: Neljä tapausta ja niiden yleinen tausta*. Suomalaisen teologisen kirjallisuusseuran julkaisuja 196, Helsinki. 228 s.

Teologian tohtori, kirkkososiologian professori Tapio Lampinen esittää otsakkeella *Uskonto ja politiikka* puheenvuoron politiikasta ja poliittisen järjestelmän tarpeesta oikeuttaa valtansa. Jos lukija odottaa, että tämä oppinut teologi esittää teoksessa näkemyksensä kirkon ja sen julistaman sanoman poliittisesta merkityksestä, hän tulee pettymään. Uskonto uskonnollisen organisaation julistamana ydinsanomana tai yksilön henkilökohtaisena kokemuksena suhteestaan transsendenssiin eivät ole teoksen kiinnostuksen kohteina, ja uskonnollisten organisaatioiden harjoittamaa, poliittisia implikaatioita omaavaa aktiviteettia eritellään vain paikoin.

Teoksen otsakkeen lupaama »uskonto» rajautuu perusteellisessa näkökulman rajauksessa ihmisten sellaisiin uskonnollisluonteisiin käsityksiin, jotka ovat usein tiedostamattomia ja latenteja. Tältä moni-ilmeiseltä kentältä tarkastelun kohteeksi nousevat kaksi yleisuskonnollisuuden muotoa, *yhteiskuntauskonto* ja *diffuusi uskonto*. Teoksen tarjoaman käsite-erittelyn nojalla yhteiskuntauskonto heijastaa luonteenomaisesti »yhteisön kollektiivista tietoisuutta omasta identiteetistään ja olemassaolostaan, asemastaan universumissa ja siten suhteestaan toisiin».

Yhteisö käyttää yhteiskuntauskontoa arvioimaan vallassa olevien vallan oikeutusta: se siis voi esiintyä poliittista legitimitettä tuovan välineistön osana tai toimia voimana, joka vie vallassaolijoilta toiminnan oikeutusta (Lampisen yksi esimerkki jälkimmäisestä on Kreikka sotilasjuntan aikaan). Poliittisen järjestelmän legitimointitehtävää yhteiskuntauskonnon on nähty toteuttavan muun muassa perustuslaeissa: Vain harvat perustuslait jättäytyvät tyystin inhimillisten voimien varaan. Tuonpuoleiseen auktoriteettiin viitataan, jos ei muuten niin viranomaisilta edellytettävän uskonnollisen valan kautta.

Yhteiskuntauskonto ei tyypillisesti korvaa »varsinaista» uskontoa, mutta sen määrittely ei sulje pois uskontoa tavanomaisemmassa mielessä. Kansan uskonnolli-

sen tradition lisäksi siihen luetaan moninaisia suhteita kirkon, uskonnon, valtion, kansakunnan ja perusarvojen syvärakenteen välillä. Annettujen määritelmien mukaan uskonnollinen organisaatio on tällöin sopeutujan roolissa, mutta sopeutuessaan se saa mahdollisuuksia vaikuttaa yhteiskuntauskonnon suuntautumiseen. Uskonnollisesta instituutiosta käsin katsottaessa yhteiskuntauskonto on kuitenkin yleensä sen perusnomalle vaihtoehtoista ja sen kontrollin ulottumattomissa.

Diffuusiksi kutsumallaan yleisuskonnollisuuden muodolla Lampinen näkee olevan suuremman yhteyden uskonnolliseen organisaatioon, mutta tällöinkin vaikuttamisen tapa määritellään epäsuoraksi, sosialisatioon osallistumiseksi. Diffuusi uskonto on sellainen instituutio uskonnon laajentuma, joka antaa yhteiskuntauskonnolle värin, kulttuurisen perusvireen (esim. Norjassa vallitseva suuri yksimielisyys perusarvoista). Toisaalta Lampinen ei näy pitävän välttämättömänä näiden kahden ilmiön erottamista.

Yhteiskuntauskonto ilmenee kollektiivisissa symboleissa ja rituaaleissa. Symboliikka kehkeytyy ja ilmenee erityisesti kriisiaikoina ja seremonioissa; pyhien symbolien ja rituaalien tarve korostuu vallanvaihdosten yhteydessä. Lampisen poliittista symboliikkaa koskeva erittely huipentuu käsitykseen, että vailla yhteyttä uskontoon tai transendenssiin poliitikalle välttämätön perustava symboliikka uhkaa jäädä voimattomaksi.

Yhteiskuntauskonnon siteiden lujuus sekä valtioon että uskonnolliseen instituutioon vaihtelee. Lampisen tulkinnan mukaan esimerkiksi Suomessa yhteiskuntauskonnon yhteys on luja sekä valtioon että kirkkoon ja USA:ssa se on irrallaan molemmista. Teoreettiset lähtökohdat antaisivat näin mahdollisuuksia lähteä analysoimaan uskonnollisten organisaatioiden aktiviteettia suhteessa yhteiskuntauskontoon nykyisessä tilanteessa, jossa niiden perinteikäs vaikutusvalta poliittisella sfäärillä on ainakin länsimaaisessa kulttuurissa heikentynyt. Lampinen onkin yhtäältä kiinnostunut organisoituneen uskonnollisuuden ja politiikan suhteista ja tämän näkökulman valitessaan sanoo lähenevänsä yhteiskuntauskonnon tutkimuksen viimeisimpiä virtauksia.

Monitahoisen yhteiskuntauskonnon analyysi painottuu kuitenkin toisaalle. Tutkimuksen keskiössä on yhteiskuntauskonnon sellainen käyttö ja sellaiset ilmenemismuodot, jotka jättävät uskontoa edustavien organisaatioiden aktiviteetin ja pyrkimykset sivummalle. Lampinen on ilmeisen kiinnostunut aspekteista, joissa yhteiskuntauskonto toimii osana poliittisen tahon tarvitsemaa ja luomaa legitimitettä, ja viittailee pääasiassa poliittiselle taholle etsiessään aktiiveja toimijoita.

Professori Lampisen analyysin lähtökohdaksi on siis ajatus, että yhteiskuntauskontoa tarvitaan »turvaamaan poliittisen elämän pyhä tai kvasipyhä aspekti». Tutkimuksen perusteeksi on, että modernikin, rationaalilegaaliseksi ymmärretty legitimiteettijärjestelmä on heikoilla ilman uskonnollisen symboliikan tuomaa turvaa.

Lampinen mainitsee teoksensa esipuheessa, että tutkimuksen tuloksena hän on oppinut näkemään uskonnon ja valtion suhteet aivan uudella tavalla ja hylkäämään alkuperäiset lähtökohdat. Kirkkososiologin oli ollut pitkään vaikea hyväksyä tuloksia, joiden mukaan kirkon ja valtion eron syvetessä valtion tarve käyttää uskonnollista legitimaatiota ei vastaavasti vähentyneeseen eikä kirkko näin vapautunut »varsinaiseen tehtäväänsä». Tutkimusaineisto osoittaa, että valtion irtaantua uskonnollisesta instituutiosta ilmenee lisääntyvää tarvetta käyttää politiikan legitimoimiseksi yhteiskuntauskontoa. Tällä tuloksellaan professori Lampinen liittyy pitkään poliittisen ajattelun perinteeseen.

Tietoinen kiinnostus »yhteiskuntauskontoon», kirkkokuntien opeista irtaantuvaan mallilliseen, poliittista järjestystä tukevaan yleisuskontoon tunnetaan poliittisesta teoriasta viimeistään 1600-luvulta, jolloin John Locke kirjasi ympärillään liikkuneita ajatuksia yksinkertaistetun uskonnon poliittisesta hyödyllisyydestä. Jo tätä ennen sekulaarin poliittisen teorian valtavirta (esim. Platon, Polybios, Cicero, Machiavelli) oli painottanut kontekstilleen ominaisen tai näköpiirissään olevan parhaan uskonnon ylläpitoa poliittisen järjestyksen varmistamiseksi. Jean-Jacques Rousseau *Yhteiskuntasopimukseensa* liittämä jakso kansalaisuskonnosta on ollut innoittamassa moderneja uskontososiologeja – Robert N. Bellah sai termin Rousseaulta (Lampinen 1995, s. 22) – kun he keskustelivat poliittiselle taholle luonteenomaisesta tavasta viitata transendenssiin valtansa oikeuttamiseksi. Professori Lampinen puolestaan siteeraa Napoleonin näkemyksiä, joiden mukaan uskonto on välttämätön sosiaalisen järjestyksen takaamiseksi, »etteivät köyhät murhaa rikkaita» vaan tyytyvät odottamaan tulevan elämän tuomaa hyvitystä. Lampinen tulkitsee, ettei liberalistisen teorian näkemys valtion halusta etäännyä kirkosta enää välttämättä pidä paikkaansa »uusnapoleonismiin» aikana.

Tutkimusongelman käsittely on tietenkin vaatinut ankaraa rajoittamista erityisesti, kun yhteiskuntauskontoa tulkitaan neljässä kontekstissa, Kreikassa, Norjassa, Japanissa ja USA:ssa. Miksi tutkittavina ovat juuri mainitut neljä valtiota – samoin kuin niihin kohdentuvat lähemmät rajaukset – on vailla vahvaa teoreettista perustelua. Ainoana neljää maata yhdistävänä tekijänä esitetään, että niissä on keskusteltu uskonnon ja valtion suhteesta. Tämä epäilemättä sopii myös moneen muuhun kontekstiin. Tapauksia valittaessa lienee kuitenkin ajateltu maita, jotka ovat kiinnostavalla tavalla erilaisia. Vaikka tutkimusekonomian kerrotaan saaneen suuren sijan valintaperusteiden joukossa, mikä on ollut johtamassa muun muassa islamilaisen ja roomalais-katolisen kontekstin poisjäämiseen, olisi löytynyt helpompiakin esimerkkejä kuin nämä neljä.

Toisaalta tämä sosiologiseksi ilmoittautuva analyysi käyttää lähteenä niin mittavaa sekundaariaineistoa ja kertoo esimerkkien avulla uskonnon ja politiikan monenlaisista kytkennöistä niin monissa konteksteissa, että johtopäätöksissä liikutaan likipitään globaalilla ta-

solla. Tutkimuksen lähestymistapa on retorinen siinä mielessä, että perustavan teesin – yhteiskuntauskonnon lisääntyvä tarpeellisuus »sekulaarissa» valtiossa – tueksi vyörytetään aineistoa eikä aseteta ongelmaa esimerkiksi laajempaa legitimizeettiä, symbolisen tai kätkeytyn vallan harjoitusta koskevaan tutkimuskehukseen. Durkeimin ajatus, jonka mukaan poliittisesti organisoitu järjestelmä tarvitsee uskonnollisen ilmaisun solidarisuudelleen, on tutkimuksen johtavana teoreettisena ajatuksena.

Lukija, joka vaivautuu selvittämään itselleen monien jaotusten kautta etenevän esityksen, saa teoksesta tärkeän näkökulman valtatutkimukseen, mielenkiintoisen argumentin poliittisen legitimaation tarpeesta turvautua tuonpuoleiseen ja runsaasti uutta ajattelemisen aihetta. Suomalaisessa kulttuuri-ilmastossa näyttään usein odotettavan sensaatiota ennen kuin vaivaudutaan kiinnostumaan uskonnon ja politiikan suhteista, ehkäpä koska meillä valtakirkko näyttää yleensä pysyttävänsä kiltisti syrjässä politiikasta ja sen poliittinen vaikutusvalta säilyy normaalioloissa latenttina Tapio Lampisen esiinnostaman pimeän huoneen mustan kissan tavoin. Toisaalta teoksen vahva, empiriaan pohjaava teesi uskonnollisen elementin tärkeydestä poliittisille järjestyksille voi olla ajatus, joka ei nostata aplodeja virallisesti varsin sekulaarin suomalaisen poliittisen kulttuurin piirissä. Teoksesta henkii kriittinen mielenlaatu ja kiintoisa etäisyyden otto kaavoittuneisiin ajatuksiin.

PIRKKO HAAPANEN
